

A felső korszakhatár emberi szempontból indokolt, hiszen valakit esetleg sérelem érhet, de az I. rész azt sejteti, hogy a folytatás is várható. Igen meglepő, hogy míg Miller Jakab Ferdinándról akadt arckép, Bartoniek Emmáról és Rédeyné Hoffmann Máriáról egyenlőre nincs. Talán e recenzio hozzásegíti a gyűjteményt hiánya pótlásához.

A kötszet és a restaurálás házon belüli megoldását a könyvtár viszonylag későn, 1859-től vállalta. Mivel ezen a két területen, főleg az elsők technikai újítással alig lehet számolni, az 1920-as években felállított műhely prései és fűzőgépei a költőzködéskor kerültek a gyűjteménybe. Az eleinte inkább hiányok pótlására szolgáló fényképezés gyakorlata és az önálló fotólaboratórium igénye is viszonylag későn (1920-ban) fogalmazódott meg a könyvtár vezetőségében. Mivel ezen a téren az amortizáció és a fejlődés igen gyors, az egykori felszerelésről inkább dokumentumok mintsem tárgyak tanúskodnak.

Az utolsó kis kabinet a Nemzeti Múzeum épületében töltött utolsó 35 évet mutatja be, igen szűkszavúan. A látogató mégis szívesen időzik előtte, hiszen bizonyos kényelmetlenségei ellenére ez volt számára a Széchényi Könyvtár. A költőzködés közben készült felvételek az akkori kíváncsiságot elevenítik fel: milyen lesz az új épület? Kényelmesebb, praktikusabb, jobb munkahelyet biztosít a dolgozóinak és olvasóinak? Lassan ez a kérdés is megérdemel egy tárlót.

A galériát elhagyva érzékeli a látogató, hogy a kiállítás alatti szinten, a lépcsőtől jobbra és balra elhelyezett tárlók is e kiállítás részei. A Széchényi Ferenc gyűjteményére vonatkozó adatok és az 1808-ban kapott második otthon dokumentumai lényegében a kiállítás bevezetői. Az elektromos címpréslő gépek és a fém kocsi nyilván súlya miatt nem kerülhetett a galérián az őt megillető helyre.

Az anyag gyűjtése, feldolgozása mint említettük, Fülep Katalin áldozatos munkája, a forgatókönyv elkészítése alapvetően Somkuti Gabriella érdeme. A kiállítás igényes rendezése közös munka eredménye volt. A rendezés egyébként embert próbáló munka lehetett. Ugyanis a hosszú galériában az anyag jellegéhez, fontosságához illő és mégis arányos kabinetekbe rendezése, a kör alakú előtér és a könyvtártudományi olvasóterem előtti tér hangulati és gondolati összekapcsolása nem könnyű. Remélhetőleg lesz még lehetőség a „házi múzeum” további gyarapítására, alapterületének bővítésére, esetleg az épületen belül praktikusabb elhelyezésére. A kiállítást többször is meglátogatva egy dologgal lehetek igazán elégedetlen: a látogatottsággal. A nyitvatartási idő bővítése és némi írott vagy szóbeli propaganda segíthetne ezen. Ezt a tárlatot legalább a Könyvtár minden használójának illene megtekintenie. Az újonnan beiratkozó egyetemi hallgatókat pedig valahogyan ösztönözni kellene arra, hogy mielőtt olvasóként belépnek a könyvtárba, ismerkedjenek meg annak történetével, munkájával is.

WEHLI TÜNDE

Néhány észrevétel a költő Zrínyi leveleinek legújabb kiadása kapcsán. Az elmúlt harminc év Zrínyi-levelel filológia terén végzett legnagyobb szabású vállalkozása a Bene Sándor és Hausner Gábor válogatásában, gondozásában és jegyzeteivel megjelent *Zrínyi Miklós válogatott levelei* c. kötet (Bp. 1997. 332 l. Régi Magyar Könyvtár. Források 6.).

A két szerkesztő – az utószó tanúsága szerint – a szövegek válogatásánál kettős szempontot tartott szem előtt. Az egyik a közép- és felsőfokú oktatásban való hasznosítás lehetősége érdekében „Európa Zrínyijének” írói, politikai és politikai gondolkodói szerepének minél sokoldalúbb bemutatása. Ez magyarázza az idegen nyelvű iratok kizárólag magyar fordításban való közlését is. A másik cél a további kutatások segítése volt. Ennek érdekében – néhány tudatosan mellőzött báni oklevél kivételével – valamennyi, a Csapodi–Klaniczay-féle legutolsó kiadás (*Zrínyi Miklós*

összes művei II. Levelek. Bp. 1958.) óta „ismertté vált”, azaz a szakirodalomban valamiképpen feltűnő irat beválogatásra került (226–227.). A főszovegben található 170 levél közül valójában 79 tartozik ez utóbbiak közé. Nagyobb részük itt-ott elszórva már megjelent nyomtatásban, vagy épp arra vár (8. 13. 98. 118. sz.), néhányuk egy történeti publikáció hivatkozásai nyomán vált hozzáférhetővé (133. 134. 135. 136. 142. sz.). Eképpen a két levelezéskötet – vagyis az 1958. évi és a jelen kiadás – együttes használatával bárki könnyen tisztába jöhetne levéltári kutatásai során a keze ügyébe akadó Zrínyi-levél ismertségével, avagy ismeretlenségével.

Elmondhatjuk, hogy a kiadók az említett időszak (1958–1997) szakirodalmának teljes körű ismeretében második vállalkásuknak is lelkiismeretesen eleget tettek.

Ha ezután azt gondolnánk, hogy most már minden nyomdafestékkal kapcsolatba került Zrínyi-levél regisztrálására és legalább magyar nyelven való publikálására sor került, úgy csalódnunk kellene. A szerkesztők talán szintén abba a közismert hibába estek, hogy túlságosan is bíztak a megelőző munkálatok alaposágában, és vizsgálataikat nem terjesztették ki korábbi időkre. Csapodi–Klaniczay kiadása tudniillik kettő, a magyar egyháztörténetírás által idézett, s korántsem érdektelen Zrínyi-misszist is figyelmen kívül hagyott.

A költőnek 1652. február 18-án a szentilonai piactartási jogok körüli viszályok tárgyában Borkovich Márton pálos generalíshoz írt levelét Kisbán Emil használta *A magyar pálosrend története. I. 1225–1721* (Bp. 1938.) c. munkájában (228–229.). Bár Kisbán pontos lelőhelyet nem adott, ez kisebb fejtöréssel könnyen kideríthető: EKK Acta Paulinorum (Ms. Ab 154), tom. 1, 314–315. (Vö. *Zrínyi a pálosok történetében*. In: *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv*, Bp. 1998. 333–345.)

Róma levéltárainak Fraknoi Vilmos mellett legérdemesebb hazai kutatója, Galla Ferenc 1946-ban jelentette meg missziótörténeti tanulmányát, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa* címmel (klny. az Egyházi Körirat 1946 február–októberi számából). Tanulmánya 17. oldalán említi Zrínyinek az Apostoli Szék missziós területeket felügyelő „minisztériuma”, a Congregatio de Propaganda Fide bíborosaihoz káplánja érdekében intézett, 1642. július 6-áról keltezett írását. Galla nem maradt adós a pontos, mindmáig érvényes jelzettel sem: APF SOCG vol. 85, fol. 317^r. (62.). Zrínyinek ez a levele valóban különösen értékes. Nemcsak azért, mert a modrusi püspökség feletti kegyúri törekvéseihez kapcsolódik, s mert hitéről is tanúbizonyságot tesz benne:

„Testem Deum, testem totam Hungariam habeo, quod non ore solum, sed vita et sanguine tanquam antemurale Christianitatis fidem Romano-catholicam defendam, nec antiquius quidquam in votis habeam, quam gloriosorum antecessorum meorum vestigiis insistendo, ipsam vitam pro eadem fide catholica, qua charius nihil habeo, cum morte commutare.” azaz „Tanúm az Isten, tanúm egész Magyarország, hogy nem csak szájjammal, hanem életemmel és véremmel mint a kereszténység előbástyája védelmezem a római katolikus hitet, s semmi más nincs régebbtől fogva vágyaimban, mint hogy dicsőséges őseim nyomába szegődve magát az életet a halállal cseréljem fel ezért a katolikus hitért, amelynél semmi sem kedvesebb számomra.”

Értékes azért is, mivel a Szentszékkal való kapcsolattartásáról mindeddig csupán egy közvetlen dokumentumot tartott számon – Fraknoinak köszönhetően – a Zrínyi kutatás. (Ezt a VII. Sándorhoz intézett 1664. május 21-i köszönőlevelet a válogatásban 161. sz. alatt meg is találhatjuk. – Vö. *A zengg-modrusi és zágrábi püspöki székek betöltése a 17. század derekán*, s.a.)

A levelekhez készített alapos jegyzeteket végigolvasva figyelmesek lehetünk arra, hogy Bene Sándor és Hausner Gábor az összeállítás során nem elégedtek meg csupán a mások munkája révén napvilágra került Zrínyi-levelek közzétételével. Helyesen ismerték fel, hogy még korlátozott célú és lehetőségű kiadványuk sem nélkülözheti az önálló levéltári ill. kéziratári kutatást. Ennek tanúbizonysága a 17., 19. és 159. sz. alatt található három irat, amelyeket a zágrábi Nacionalna i

Sveučilišna Knjižnica anyagából hoznak. Az azonban csak kifogásolható, hogy e téren minimális eredményekkel is megelégedni látszanak. Hiszen, ha kimondott célkitűzésükön túl mégiscsak fontosnak tartották könyvük gazdagítását ismeretlen források bevonásával, néhány egyéb nyilvánvaló lehetőséget kihasználva ezt még inkább s mondhatni könnyen megtehették volna. Érdemben növelték volna ezáltal az olvasók tájékozottságát, s nem különben könyvük tudományos értékét.

Legyen szabad csak pár olyan lelőhelyet bemutatnom, amelyeknél rövid kutatástörténeti áttekintés után előzetesen is valószínűsíteni lehetett, hogy újabb Zrínyi-leveleket rejtenek.

A kötet névmutatójában az Erdődy grófokra mintegy 22 utalás található (324.). Ez első látásra is elégséges bizonyítéka egy szorosabb kapcsolatnak, amely a vonatkozó és régóta ismert szövegeket olvasva még egyértelműbbé válik. E szálon elindulva és eljutva – akár levélbeni megkeresés útján – a Bécsben őrzött Erdődy levéltárig, a biztos siker tudatában forgat(tat)hatjuk át a mindössze pár doboznyi levelezést. Számos magyar egyházi (Pázmány, Szelepcshényi, Erdődy János egri püspök stb.) és világi főméltóság írásai között gyors egymásutánban öt ismeretlen Zrínyi-missilis akad így kezünkbe. Három horvát nyelvű levél Erdődy Miklóshoz (Csáktornya, 1661. december 26., 1663. augusztus 12. és 15.), valamint két latin: Orehóczy Gáspár vicebánnhoz és a horvát-szlavón biztosokhoz (deputati) a Kanizsa alatti táborból, 1664. május 27.). Ez utóbbi irat, amelynek csak két másolata található itt, a felmentő török sereg elleni győzelem reményében a báni közfelkelés elrendeléséről tudósít:

„Cum autem magna vis, et salus patriae in capiendo hoc fortalitia consistat, ne obsidio illius diu desiderata, et eo usque deducta ita facile turbetur, spectabilibus, magnificis, ac generosis dominationibus vestris hisce significare volui, ut statim dominis regnicolis generalem insurrectionem publicare, eisque sub gravi poena iniungere velint, ut ad nos quantocius in succursum properent, neque ullam dilationis moram in hoc ponant, nam ab hoc quasi ultimo puncto tota res nostrae libertatis, et salutis quasi totius Christianitatis dependet. Aderit nobis auxiliator Deus in contendo isto hoste, nam et multitudo illius non est tanta, quin sufficientes vires resistendi illi habituri simus, adveniente isto milite.” vagyis „Mínthogy pedig ez erősség elfoglalása nagy jelentőségű és a haza üdvé áll rajta, nehogy régóta kívánt ostromlása oda jusson, hogy könnyen megzavarhassák, kegyelmeteknek ezen soraimmal akarom jelezni, hogy az ország lakosainak tüstént általános felkelést hirdessenek, és súlyos büntetés terhe alatt hagyják meg nekik, hogy mielőbb segítségünkre siessenek, és ebben semmiféle késlekedést se tegyenek, ugyanis ettől mintegy utolsó pillanattól függ szabadságunk valamint az egész kereszténység üdvének ügye. Velünk lesz Isten segítsége ez ellenség legyűrésében, mivel ennek sokasága nem akkora, hogy ne bírnánk elégséges erővel ellenállni neki, ha megérkeznek a kért katonák.”

(Orehóczy vicebán az inszurrekcióval kapcsolatosan kapott végrehajtási utasítást. A horvát szövegek az enyémnél hozzáértőbb szemrevételezést kívánnak. – Jelzetük: ÖStA HHStA Familienarchiv Erdődy, lad. 101, fasc. 11, sine no., sine fol. [Karton 106].)

Beletekintve a jogbiztosító iratanyagba, a monyorókeréki uradalomnál Zrínyinek egy vélhetően 1644. június–július folyamán kelt, s bécsi ágensei útján (medio agentium suorum) az uralkodó elé terjesztett kérvényével találkozhatunk. A Vas megyei tömördi birtokot kéri adományul, mint írja, azért

„mivel összes javaim a török végek mentén fekszenek, és eme uradalom nélkül igen kényelmetlen számomra, hogy míg Legszentebb Felségtek udvarában időzöm, oly messzi lévő muraközi birtokaimról szállítsam az élelmet fel Bécsbe.” („Quia vero ego cum omnia bona mea in confiniis Turcis obviis habeam, et absque hoc mihi valde incommodum sit, tam procul dum aulam maiestatis vestrae sacratissimae frequento victualia ex bonis insulanis huc Viennam devehere.” – (Jelzete: ÖStA HHStA Familienarchiv Erdődy, lad. 52, fasc. 4, no. 3. [Karton 481].)

Kevésbé látványos, de mégsem felesleges a bécsi udvari levéltár török vonatkozású sorozatának (Turcica) átnézése. Noha itt a törökkel folytatott diplomáciai tárgyalásokról, valamint a hódoltsági és határvidéki élet mindennapjaival kapcsolatosan jelentős hazai provenienciájú anyag található, mindössze két Zrínyitől származó iratra lettem figyelmes más irányú (ehelyütt a Szent-szék oszmánok elleni közreműködését vizsgáló) gyűjtésem folyamán. Légrádról [1647.] május 21-én Zrínyi Miklós és Péter az előző napi kanizsai portyáról és Erdődy Farkas haláláról tesznek jelentést III. Ferdinának. (ÖStA HHStA St.abt., Türkei, I [Alter Bestand], Kart. 119, Konv. 1646 [!], fol. 86^r–87^v.) Egy dátum nélküli (vsz. 1652. augusztus–szeptember), olasz nyelvű másolat pedig a bán számomra ismeretlen címettjének tett beszámolóját tartalmazza a török támadásokról, törekvéseiről Csáktornya megerősítésére, valamint kérését a stájer rendek által esküvőjére megígért ezer forint hadiségély átutalására. Zrínyi sajátosan foglalja itt össze a törökhöz való „békebeli” viszonyát:

„Excellenciád ezért a kegyért és kedvezésért mindig biztosra veheti tőlem, hogy a törökök nem panaszkodhatnak a mi álhatatlanságunkra, senki sem bántotta őket, de ha egyszer-egyszer felocsúdnánk, s nem ismertetnénk meg velük gyengességünket, most békében lehetnénk, de aki jól viseli az első pofont, másodjára is türelmes lesz...” („V^ostra Ecc^lienza per tal grazia, e favore e favore, [!] haverà sempre me per certo che li Turchi non si possono lamentar di nostra insolenza, nissuno li hà toccato, ma si noi alle volte ci risentissimo, et non facessimo conoscer la nostra debolezza, adesso staressimo in pace ma chi e buon à tolerar un sciaffo, sarà anco paziente di secondo...” – (Jelzete: ÖStA HHStA St.abt., Türkei, I [Alter Bestand], Kart. 125, Konv. Aug.–Dez. und s.d., fol. 161^r–162^v.)

Az archivum saecularében 196-os szám alatt (acta radicalia) elhelyezett levelezésen kívüli egyéb állagokat figyelmen kívül hagyva a Zrínyi-kutatás szintén mindmáig adós maradt a primási levéltár teljes körű feltárásával is. Ennek tanúbizonysága Zrínyi Csáktornyáról 1654. április 10-én és november 4-én Lippay Györgyhöz intézett két autográf missilise. Az első irat a költőnek az esztergomi érsek-helytartóhoz a nádorválasztás előtti közeledési kísérletéről árulkodik, s érdemleges adalékul szolgál a primással való vitatott kapcsolatainak történetéhez. Zrínyi „főember szolgáját”, Ivanovich Tamást küldte Pozsonyba:

„Meg érti Nagod ú kegyelmetül, hogy az en minden kiuansagom egiüt fog iarni Nagod parancholatiuaal, és soha sem Nagodtul sem attiafiatul el nem tauozik, szolgalamat. Sok bizonios okaim uannak arra remensegemre, hogy Nagod az maga kegyelmet soha tülem meg nem uonia, holot soha engem senki mas keppen nem latot, hanem az Nagod böchületi mellett szolua. Es ez az mastani igiretem, kit lölköm üduössegeuel kötök, hogy huu szolgálja leszek Nagodnak, nagyob zalog lehet Nagodnal...”

– írja személyes találkozóra vonatkozó javaslatának kíséretében. – (Jelzete: PL AEV Act. Rel., fasc. 149 [no. 1781–1809], fol. 42 [ad num. um 1785].)* Novemberben Keglevich Zsigmondot ajánlja a primás figyelmébe, „miuelhogy ú kegyelme ebben az országban ennekem leg iob barátim közül ualo”. (PL AEV Act. Rel., fasc. 149 [no. 1781–1809], no. 1788/1, fol. 70.)*

Tartalmuk ismeretében talán még jobban sajnálhatjuk, hogy e levelek a Balassi Kiadó szép kiállítású kiadványában sem nyerték el az őket megillető helyet.

TUSOR PÉTER

* E két iratot Tóth Krisztina primási levéltáros időközben reponálta. Új lelőhelyük: Archivum Saeculare, Acta Radicalia, no. 196, 61. cs., fol. 135 és 149. Az Országos Levéltár mikrofilmtárában továbbra is a fenti jelzetek után használhatók.

Rövidítések

- APF SOCG – Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli (o de Propaganda Fide), Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali
- EKK – Egyetemi Könyvtár, Kézirattár
- ÖStA HHStA St. abt. – Österreichisches Staatsarchiv, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Staatenabteilungen
- PL AEV Act. Rel. – Prímási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum Vetus, Acta Religionaria

A szomszédos országokban folyó könyvtörténeti kutatásokról. Néhány figyelemreméltó katalógus (1978–1998). Átlapozva a *Kniha '93-'94-es*, 1996-ban megjelent kötetét, elgondolkoztam Gabriela Žibritová asszony közleményén, amelyben az elmúlt évtized magyarországi könyvtörténeti kutatásait foglalja össze.

Átnézve a *Magyar Könyvszemle* utolsó húsz évének számaint, rájöttem, annak ellenére, hogy a magyarországi szerzők egyenként elég jól ismerik és hasznosítják a szlovákiai, romániai, horvátországi vagy ausztriai kutatások eredményeit, a könyves szakma legrégebbi folyóiratában a szomszédos országokban megjelent könyvekről, alapvető fontosságú nyomtatott katalógusokról csak elvétve jelent meg ismertetés. Ezt a hiányosságot nem szabad azzal sem indokolni hogy lám, még a legfrissebb szlovák, román stb. szakirodalomban sem hivatkoznak alapvető magyarországi dokumentumkötetekre, és új felfedezésként megjelentetnek forrásokat, nem hivatkoznak újabb monográfiáinkra. Csak példaként említem Igor Graus közleményét a besztercebányai ispotály 1533-as könyvkatalógusáról, amely most a *Kniha '95-'96-os* kötetében (Martin, 1997. 135–143.) jelent meg többedszerre, ráadásul úgy, hogy a jegyzék variánsairól még mindig nem tud a szerző (vö. IPOLYI Arnold, *Századok* 1874. 632.; ÁBEL Jenő (MTAK MS 335/5) és DÉZSI Lajos (JATE EK MS 550) is lemásolta; Adattár 13. 3–6.).

A több mint 20 éves *Kniha*, a Matica slovenská könyvtártudományi és könyvtörténeti évkönyve (*Zbornik o problémoch a dejinách knižnej kultúry*) két utolsó kötete, és több más szomszédos országban megjelent kiadvány jól mutatja a szlovákiai, romániai, horvátországi kutatások megélénkülését, azt is, hogy a kutatók törekszenek a könyvtári és a levéltári forrásokat is megismerni, és forrásközeli interpretációt adni. Azt hiszem elvárható lenne, hogy a mai Szlovákia, Románia, Horvátország stb. területén valaha volt bárminemű nyomda, könyv, könyvtár ne csak mint a szlovák, román, horvát stb. nemzeti kultúra monumentuma tűnjék fel, de mindenképpen fontos számunkra, ha a dokumentumokat feltárják és eredeti nyelven kiadják. Hasonlóképpen fontos lenne az is, ha konferenciánkra kölcsönösen meghívnanánk egymást, igaz ebben az irányban is történtek lépések. A 700 éves Pozsony ünnepségsorozatának könyvtörténeti kötete (*Kniha '93-'94*. Martin, 1996.) és a 740 éves Besztercebánya ünnepségek alkalmával 1995-ben rendezett konferencia aktái (*Kniha '95-'96*. Martin, 1997.) még nem ezt a helyzetet mutatják. Úgy tudom, hogy az 1998. őszi löcsei konferenciának már volt magyarországi vendége és az együttműködés számos szép példáját tudnánk említeni. Nem szabadna arra várni, hogy egy „európai” (tehát nyugat-európai) ország jószolgálati tevékenységként közvetítsen közöttünk.

Anélkül tehát, hogy az elmúlt húsz év romániai, szlovákiai, jugoszláviai (horvátországi és szerbiai) és ausztriai, a magyar művelődés történetét érintő könyvtörténeti kutatásait akarnám összefoglalni, a teljesség igénye nélkül röviden megemlítenék néhány fontos régi-nyomtatvány-, illetve kézirat katalógust.